

УДК 725.181

І. М. Сергіюк

*аспірант кафедри архітектури та середовищного дизайну
Національного університету водного господарства і
природокористування*

ПЛАНУВАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТИПОВИХ ПРОЕКТІВ КАЗАРМ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРАТОРСЬКОЇ АРМІЇ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Анотація: у статті представлено типові проекти для спорудження будівель та споруд військових гарнізонних комплексів. Визначені основні планувальні особливості, конструктивні системи, вимоги до проектування.

Ключові слова: військові казарми, типові проекти, офіцерські флігелі, штаб, допоміжні споруди, господарські будівлі.

Казармені будівлі другої половини XIX – початку XX століття становлять значну частину житлового фонду в містах колишньої Російської імперії. Унаслідок економічно-історичних процесів, що відбулися за останні 100 років, ці будівлі було перетворено під приватне житло без урахування чинних норм для житла. Аналіз первинної планувальної структури будівель дозволить детальніше дослідити їх першочергове функціональне призначення, визначити особливості конструктивних систем та знайти шляхи трансформації під сучасне зручне житло, що відповідає чинним нормам проектування.

При будівництві військових гарнізонів використовувалися типові проекти, розроблені Військовим відомством і опубліковані у «Военном сборнике» у 1910 році № 11-12. Усі будівлі були вирішені у єдиному «цегляному» стилі. Відмова від штукатурки і виконання декору фасадів у лицевій цегляній кладці, а як наслідок – здешевлення об'єктів, зробили його популярним в утилітарному будівництві на початку XX століття.

Креслення типових проектів казарм налічували такі основні типи будівель [1]:

1. Казарми для піхоти (солдатський (батальйонний) флігель, флігель для навчальної команди, приймальне відділення на 20 ліжок, лазня і пральня для піхотного полку, полкова хлібопекарня).
2. Кавалерійські казарми (корпус для 2-х ескадронів, ескадронна стайня на 160 коней, будівля штабу, сарай для дров для командира полку).
3. Офіцерські флігелі (будинки командира полку, будинки командира бригади, будинки для квартир 4-х ротних командирів, флігель на 2 квартири для ескадронних командирів, офіцерський флігель для 4-х штаб-

офіцерів, флігель для одного штаб-офіцера, флігель для 4-х молодших офіцерів, флігель для квартир 8-ми молодших офіцерів, кам'яний погріб на 8 відділень при офіцерських квартирах).

При проектуванні казарм для виконання санітарних вимог щодо розміщення великої кількості людей, було вирішено два головних питання – інсоляція та вентиляція. Тому переважаючою планувальною схемою казарм було розміщення капітальних стін по поперечних осях будівлі, що дозволяло облаштовувати приміщення на всю ширину будівлі. Перегородки між приміщеннями для сну мали зводитися до мінімуму, щоб забезпечити відтік повітря з кутів.

За санітарними вимогами ідеальна казарма повинна була споруджуватись одноповерховою, але реальні умови розміщення військового контингенту не дозволяли цього. Тому казармені будівлі споруджувались у 2-3 поверхи. Ці особливості внутрішнього планування визначили характер форми плану, яка найчастіше була прямокутною. Планувальна структура з використанням коридорів по центральній осі також часто використовувалась у казарменому будівництві. План з облаштуванням коридору вздовж зовнішньої стіни використовувався для госпіталю.

Казарми для розміщення солдатів піхоти та кавалерії проектувались триповерховими і розраховувались для одного батальйону або двох ескадронів.

У плані вони є симетричними з поперечними несучими стінами та анфіладним розміщенням приміщень. На першому поверсі передбачались їдальні, ротні школи, канцелярія, кухні, комори, цойггаузи – складські приміщення для зберігання запасів зброї, спорядження, обмундирування, продовольства тощо. На 2-3 поверхах – спальні приміщення, умивальники, кімната вахмістра, вільно визначеного, туалети.

Зв'язком між поверхами є сходові марші: у центрі будівлі та у торцях. Обігрів приміщень здійснювався твердопаливними грубками, які розташовувались у кожному приміщенні.

Флігелі для навчальної команди проектувались триповерховими з поздовжніми несучими стінами. Така конструктивна система дозволяла розмістити приміщення з великою місткістю солдат.

На першому поверсі передбачалися приміщення швальні – кравецької майстерні, закрійної, шорна (або лимарна) майстерня – для ремонту ремінної зброї, збройна майстерня, цойггаузна майстерня, їдальні навчальної команди та музикантів, кухні, комори.

На другому поверсі розміщувалися класи навчальної команди, приміщення музикантів та налаштовувачів інструментів, цойггаузи.

На третьому поверсі знаходились кімнати навчальної команди, цойггаузи навчальної команди, ветеринарний фельдшер, фельдшер навчальної команди, церковник, кімнати каптенармуса – офіцера, що відав обліком і зберіганням майна і видачею провіанту, а також зброєю, спорядженням і одягом.

Приймальне відділення на 20 ліжок передбачалося як двоповерхова будівля коридорно-галерейного типу з невеликими флігелями, що виступали на задній фасад будівлі.

На першому поверсі знаходились приймальня, ванна кімната, кімнати старшого фельдшера, молодших фельдшерів, цойггауз, навчальні класи, буфет, туалети. На другому поверсі передбачалися три палати, аптека, кімната аптечного фельдшера, службовця, туалети.

Будівля штабу також проектувалася двоповерховою з поздовжніми несучими стінами та симетричною в плані. На першому поверсі розташовувалася вхідна група приміщень: вестибюль та приймальня. У лівому крилі знаходились караульна, велика та мала арештантські, сторожова, карцери; у правому крилі – кімнати офіцерів, писарів, літографія, архів.

На другому поверсі – їдальні, буфет, комори, кухня, кімната прислуги, вітальня, бібліотека, більярдна, дамська вбиральня, черговий офіцер та кімнати для приїжджих.

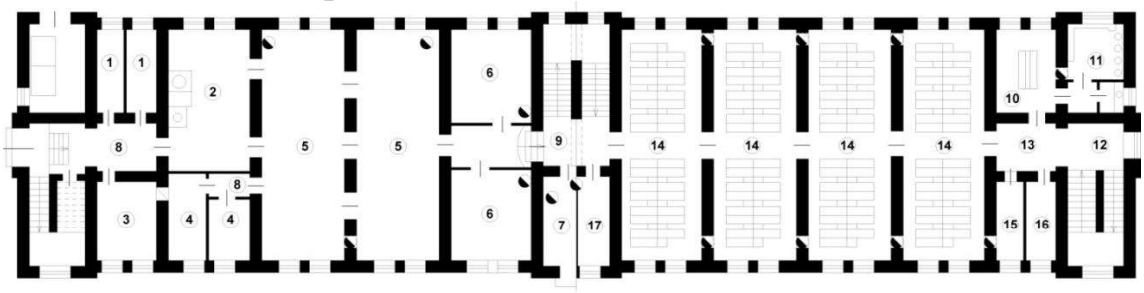

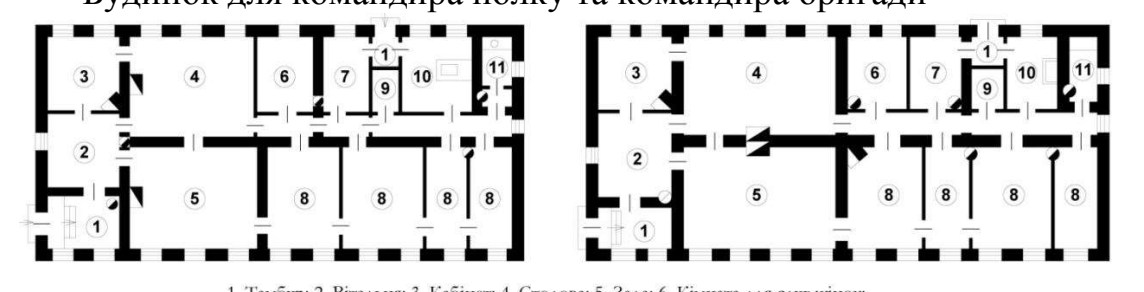
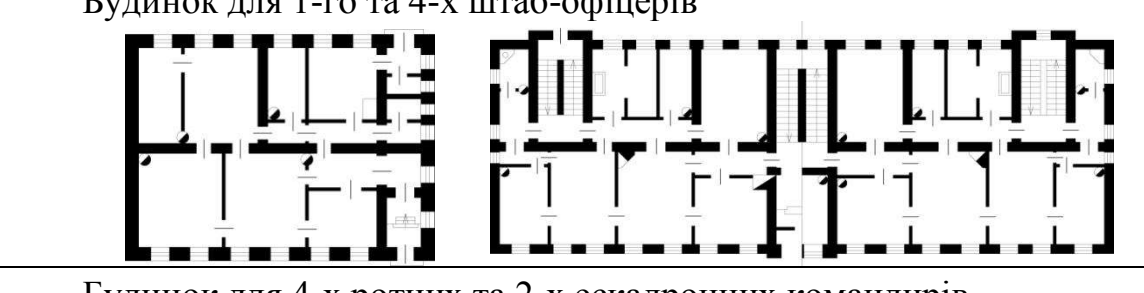
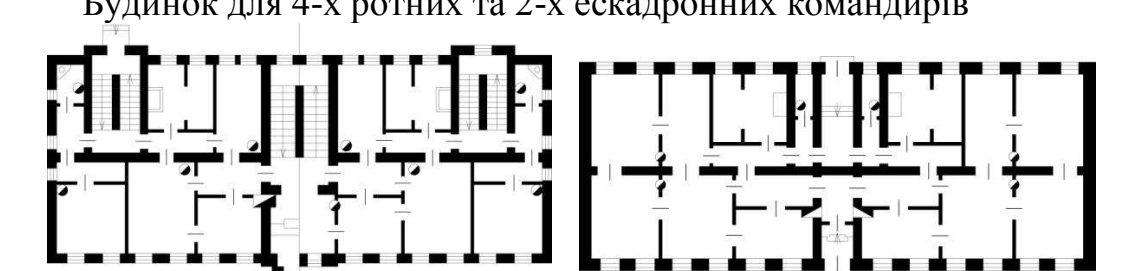
Окремо проектувались будівлі для старших офіцерів. Як правило, вони були одноповерховими, з двома входами – для мешканців і їх гостей, а також для прислуги. У будинку передбачалися приймальня, зала, їдальня, кабінет, житлові кімнати, кімнати для прислуги, кухня та комора. За такими планувальними схемами будувались будинки для командира полку та командира бригади.

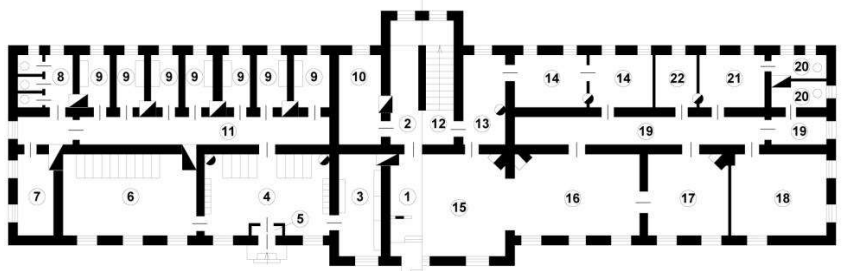
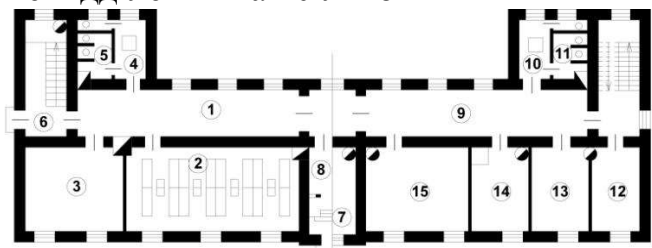
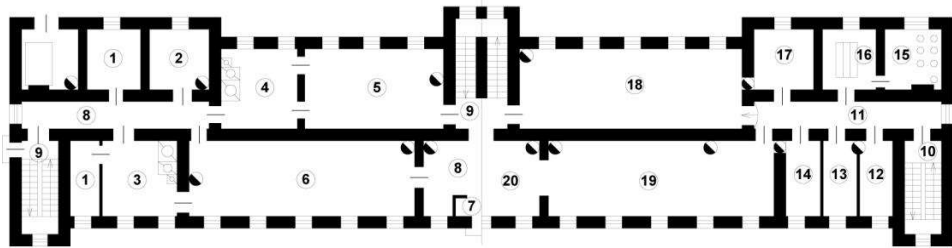
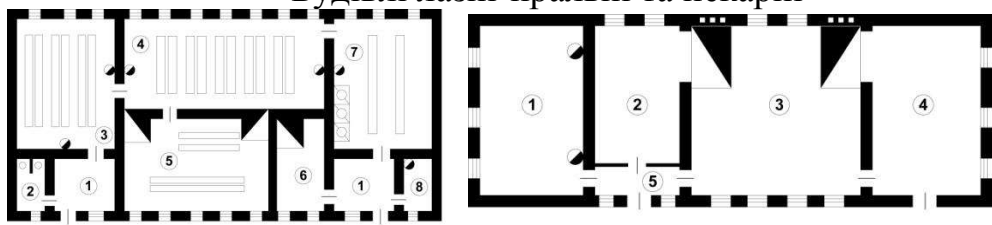
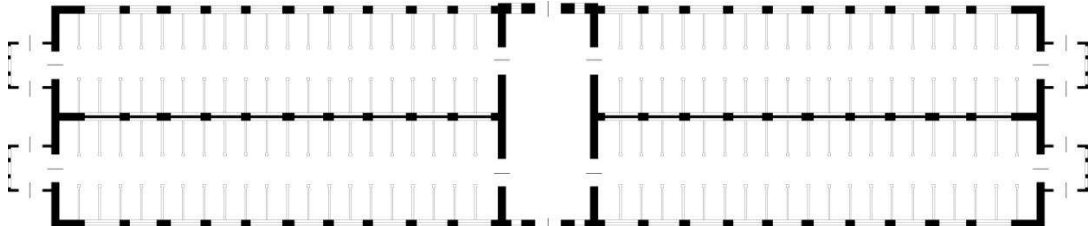
Для ротних командирів зводилися двоповерхові чотириквартирні будинки. Вони були симетричними в плані. До кожної квартири передбачалося два входи – з парадних сходів та бокових запасних.

Флігель для ескадронних командирів проектувався одноповерховим на дві квартири, симетричними в плані з поздовжніми несучими стінами. Вхідів було два: головний (парадний) та додатковий (службовий). Для мешканців передбачались вітальня, кабінет, житлові кімнати, кухня, санвузол.

Серед допоміжних будівель було передбачено лазню-пральню та пекарню. Будівля лазні запроектована одноповерховою, симетричною в плані. Мала два входи: до лазні і до пральні. Приміщення пральні передбачали кімнату сторожа, саму пральню, водопровідну. Частину лазні складали: коридор та санвузол, роздягалка, мильна та парна. Усі приміщення опалювались.

РИС. 1. ТИПОЛОГІЯ ГАРНІЗОННИХ БУДІВЕЛЬ

I.	Житло для солдат
а)	<p>Батальйонний флігель для піхоти</p> <p>1. Кладова на 1-у роту; 2. Кухня на 2-ї роту; 3. Кашеварні; 4. Пойгхаузи; 5. Столова на 2-ї роту; 6. Ротна школа; 7. Фойє; 8. Коридор; 9. Сходові клітки; 10. Умивальник; 11. Санвузол; 12. Сходові клітки; 13. Коридор; 14. Спальні; 15. Горіст і барабанщик; 16. Вільнозначний; 17. Комора.</p>
б)	<p>Ескадронний флігель для кавалерії</p> <p>1. Сходові клітки; 2. Коридор; 3. Шкіряний майстер; 4. Шарнірник і чоботар; 5. Кухня; 6. Комора; 7. Ескадронна столова; 8. Школа; 9. Канцелярія; 10. Тамбур; 11. Амуніція; 12. Спальні; 13. Умивальник; 14. Санвузол; 15. Вахмістр; 16. Коридор; 17. Сходові клітки.</p>
II.	Житло для командування
а)	<p>Будинок для командира полку та командира бригади</p> <p>1. Тамбур; 2. Вітальня; 3. Кабінет; 4. Столова; 5. Зала; 6. Кімната для слуг-жінок; 7. Кімната для слуг-чоловіків; 8. Житлова кімната; 9. Кладова; 10. Кухня; 11. Санвузол.</p>
б)	<p>Будинок для 1-го та 4-х штаб-офіцерів</p>
в)	<p>Будинок для 4-х ротних та 2-х ескадронних командирів</p>

III.	Адміністративні приміщення
а)	<p>Будівля штабу</p> <p>1. Вестибюль; 2. Сходові клітки; 3. Мала арештантська; 4. Караульна; 5. Тамбур; 6. Велика арештантська; 7. Сторожова; 8. Санвузол; 9. Карцер; 10. Архів; 11. Коридор; 12. Сходові клітки; 13. Приймальня; 14. Кімната для прийжджів; 15. Столова; 16. Вітальня; 17. Бібліотека; 18. Білярдна; 19. Коридор; 20. Санвузол; 21. Дамська кімната; 22. Черговий офіс.</p>
б)	<p>Приймальне відділення на 20 ліжок</p> <p>1. Коридор; 2. 16 фельдперських учнів; 3. Клас; 4. Умивальник; 5. Санвузол; 6. Сходові клітки; 7. Тамбур; 8. Приймальня; 9. Коридор; 10. Умивальник; 11. Санвузол; 12. Служит.; 13. Аптечний фельдшер; 14. Аптека; 15. Палата.</p>
в)	<p>Будівля для навчальної команди</p> <p>1. Кладова; 2. Кашевар; 3. Кухня навчальної команди; 4. Кухня музикантів і налаштувачів; 5. Столова музикантів і налаштувачів; 6. Столова навчальної команди; 7. Тамбур; 8. Коридор; 9. Сходові клітки; 10. Сходові клітки; 11. Коридор; 12. Полковий горніст; 13. Полковий барабанщик; 14. Старший музикант; 15. Санвузол; 16. Умивальник; 17. Цойгхаузи музичної кімнати; 18. Клас навчальної кімнати; 19. Музиканти; 20. Налаштовувальня і майстерня.</p>
IV	Допоміжні приміщення
а)	<p>Будівлі лазні-пральні та пекарні</p> <p>1. Тамбур; 2. Санвузол; 3. Роздягальня; 4. Мильня; 5. Парна; 6. Водопровідня; 7. Пральня; 8. Сторожова.</p> <p>1. Житло пекарів; 2. Склад випеченого хлібу; 3. Хлібопекарня; 4. Склад борошна; 5. Коридор.</p>
б)	<p>Стайня на 160 коней</p>

Іншою допоміжною спорудою була пекарня. Також запроектована одноповерховою, з поздовжніми та поперечними несучими стінами. До складу приміщень входили: хлібопекарня, склади борошна та випеченого хліба, а також житлові кімнати пекарів.

До складу кавалерійського полку входили будівлі ескадронної стайні на 160 коней. Одноповерхова дерев'яна будівля симетрична в плані, з поздовжніми несучими стінами, мала декілька виходів для зручності користування та догляду за кіньми.

Окремо були розроблені проекти кам'яних лідників (холодильників), сараїв для обслуговування житла та казарм.

Ще одним типом будівель, який можна віднести до гарнізонних комплексів, є храм. Він був невід'ємною складовою кожного військового поселення. Якщо у місці дислокації полку не було відповідної за розмірами будівлі, то обов'язково закладалося будівництво нової.

У 1900 році військовий міністр О. М. Куропаткін склав доповідну щодо розробки типу військової церкви, місткої і недорогої. За Високим повелінням від 23 січня 1900 року при Головному Штабі була заснована особлива комісія під керівництвом члена Військової Ради, генерала-від-інфантерії графа Татищева, за участі Протопросвітера військового і морського духовенства і представників від Головного Штабу, Головного Інженерного Управління і Високої заснованої при Військовій Раді комісії з будівництва казарм та інших осіб для обговорення питань щодо задоволення релігійних потреб військ. Комісія затвердила особливий тип військової церкви [2].

Автором проекту став архітектор Федір Михайлович Вержбицький. Він поєднав однонавову базиліку в плані з тридільним об'ємом, характерним для православних храмів (шатрова дзвіниця над входом, трапезна і верх з великим світловим барабаном у східній частині). Зовнішнє оздоблення виконано у відкритій цеглі. Такий проект відповідав принципу досягнення максимальної ефективності з мінімальними коштами.

Цей тип храму вперше було впроваджено при будівництві церкви 148-го піхотного Каспійського полку у Петергофі.

Поряд з храмом в 1911 році споруджена каплиця, в якій був похований прах колишнього командира Каспійського полку генерал-лейтенанта барона Федора Федоровича Таубе (зруйнована у 1930-ті роки). Церкву було зачинено у 1924 році і перебудовано під клуб, а її купол і дзвіниця розібрані. У післявоєнні роки в будівлі було облаштовано Будинок культури «Самсон». Пізніше будівлю декілька разів перебудовували, двічі вона горіла (востаннє у 1990-х роках). На теперішній час у ній знаходиться склад промислового обладнання [4].

У радянські часи (з початку 1920-х років) майже всі полкові храми використовувались не за призначенням, їх перебудовували і руйнували. Проте багато з них відновлено на початку 90-х років XX століття.

Всього за типовим проектом було збудовано близько 60 храмів, з них на території України – 12, а саме: Балаклея, Волочиськ, Володимир-Волинський, Дніпропетровськ, Дубно, Житомир, Кременець, Могилів-Подільський, Острог, Павлоград, Старокостянтинів, Хмельницький [6].

Рис. 2. Проект типового військового храму. Арх. Ф. М. Вержбицький

Література:

1. Барановский Г. В. Нормальные проекты казарменных построек в России // Архитектурная энциклопедия XIX века. Том IV. – СПб., 1904. – с. 11-16.
2. Василенко А., Василенко Н. Образец полковой церкви / Православный Санкт-Петербург. – № 28. – 1994.
3. Вестникъ военного духовенства. – № 18. – 1901. – С. 568-571.
4. Сурков А.А. Судьбы храмов, духовенства и мирян Петергофа в годы испытаний. – СПб, 2005. – С. 19-23.
5. Теодорович Н. И. Историко-статистическон описание церквей и приходов Волынской Епархии. – Почаев, 1889. – Т. I-V.
6. Цитович Г. А. Храмы армии и флота. Историко-статистическое описание. – Пятигорск: Типо-литография б. А. П. Нагорова. – 1913.

Аннотация

В статье представлены типичные проекты для строительства зданий и сооружений военных гарнизонных комплексов. Определены главные планировочные особенности, конструктивные системы, требования к проектированию.

Ключевые слова: военные казармы, типичные проекты, офицерские флигели, штаб, вспомогательные сооружения, хозяйственные здания.

Annotation

The article presents typical projects of buildings and structures of military garrison complexes. Also are determined basical planning features, constructive systems, requirements for designing.

Keywords: military barracks, typical projects, officer's wings, headquarters, auxiliary constructions, outbuildings.

УДК 72.01

И. А. Высочин*доктор архитектуры, доцент**Сумского национального аграрного университета*

**ЯЗЫКОВЫЙ ПРИНЦИП ПОСТРОЕНИЯ МОДЕЛИ ВОСПРИЯТИЯ
(ПОСТРОЕНИЕ СХЕМ МОДЕЛЕЙ АРХИТЕКТУРНЫХ
ПРОСТРАНСТВ)**

Аннотация: продуктом (товаром) творческой работы архитектора являются объемы и пространства. В известной мере их кодируют (т.е. подают упрощенно, схематически). Для раскодирования данного товара, в том числе и моделей восприятия их необходимо раскодировать при прочтении (восприятии). Для этого существует язык архитектуры. На основании этого языка разработана схема языкового принципа построения модели восприятия. Разработано схему языкового принципа построения модели восприятия.

Ключевые слова: модели, моделирование, язык, языковый принцип, восприятие, исследование, закономерности, сферы.

Введение.

Актуальность исследования. В предыдущих статьях автором были разработаны схемы моделей архитектурных пространств в их иерархической последовательности: поисковая модель восприятия, сравнительная (или сличительная) модель восприятия, вариативная (развивающаяся) модель